

Грамадзянская пазіцыя¹

Міхал Ромер

У нашым краі, калі мы возьмем усю прастору Літвы і Белай Русі, колькасную перавагу ў народнай масе, натуральна, будуць мець літоўцы і беларусы. У заходняй частцы літоўскае насельніцтва ўяўляе з сябе згуртаваны, амаль што маналітны масіў, свядомы і актыўны. Велізарная прастора на ўсходзе населеная беларускай масай, стан свядомасці якой дагэтуль знаходзіцца на вельмі нізкім узроўні.

Тым не менш, нацыянальныя меншасці, да якіх тут належаць палякі, маюць не толькі несумненнае права на ўласнае існаванне і развіццё, але таксама права ўплываць на агульны лёс краю. Ад гэтага права і такой свабоды ніводзін жывы народ не адмовіцца, нават калі ён належыць да меншасці. Толькі каланісты, якія з'яўляюцца ў чужым краі гасцямі, могуць дбаць выключна пра ўнутраныя патрэбы калоній і быць аб'якавымі да агульнага ходу краёвых спраў. Палякі, якія зарабляюць на жыццё ў Лондане ці Парыжы, раскіданыя па прасторах Расіі, з'яўляюцца там каланістамі, гасцямі, толькі часова звязанымі з мясцовым грамадствам.

Нельга за такіх каланістаў лічыць палякаў гэтага краю. Не толькі значная частка аселых тут землеўласнікаў, вышэйшай і ніжэйшай шляхты, прафесійнай інтэлігенцыі, але і незлічоная процьма хрысціянскага гарадскога насельніцтва, а таксама пэўная частка вясковага люду, – ёсць польскімі. Калі, кажучы пра край, мы маем на ўвазе ўсю гістарычную Літву, то, натуральна, мы можам знайсці тут асобныя мясцовасці, як, напрыклад на віцебскіх ці магілёўскіх ускраінах, дзе палякі ўтвараюць усяго толькі калоніі, адасобленыя ад мясцовага жыцця. Відавочна, што і літоўцы ў Магілёве і Віцебску, ды нават у Менску, не могуць лічыцца карэнным насельніцтвам і таксама ўтвараюць там калоніі, што, натуральна, не мяняе іх становішча ўвогуле ў краі.

Палякі тут аселяюцца, яны частка карэннага насельніцтва краю, адзін з асноўных элементаў мясцовага грамадства. Нават паводле паходжання

¹ Перакладзена паводле: M. R. [Römer, Michał] (1912). "Stanowisko obywatelskie". *Przeгляд Wileński*, 29.09.1912 (12.10.1912).

і расы палякі не з'яўляюцца элементам чужым і прышлым. У сваёй масе, асабліва калі казаць пра народныя пласты, яны маюць мясцовае паходжанне і звязаныя непарыўнай лучнасцю са старажытным першапачатковым падмуркам краю. Таму нішто не апраўдвае трактавання палякаў як прышлага, абсалютна чужога элементу. Пакуль з літоўскай і беларускай масы не вылучыўся нацыянальны рух, пакуль гэтыя большасці заставалася ў пасіўным стане, да той пары палякі, прадстаўленыя вышэйшымі саслоўямі, былі тут сапраўднымі гаспадарамі, і амаль адзінымі чыннікамі, якія свядома стваралі гісторыю гэтага краю. Але і ўзнікненне літоўскага і беларускага рухаў не можа і не павінна змяняць прынцыповага становішча палякаў. Відавочна, што ад гэтай пары палякі не могуць быць выключнымі гаспадарамі сітуацыі; пры фармаванні новых свядомых чыннікаў гісторыі адбылося, так бы мовіць, звужэнне сферы ўплываў палякаў, але аніяк не змяншэнне іх *права* на дзейнасць.

Палякі як былі, так і не перасталі быць грамадзянамі краю. Сутнасць жа грамадзянства палягае менавіта ў праве ўплываць на агульныя лёсы краіны. Раней грамадзянамі былі землеўласнікі, шляхта, вышэйшыя саслоўі. Грамадзянства было прывілеем. Народ, асабліва вяскowy, падпарадкаваны шляхце, быў выключаны з удзелу ў грамадскіх справах. Мяшчанства, габрэі таксама былі па-за межамі грамадзянскіх правоў, маючы толькі самакіраванне ў рамках сваіх лакальных ці саслоўных патрэб. Сёння ж, у выніку дэмакратызацыі грамадства, грамадзянамі краю становяцца ўсе яго жыхары, увесь народ (*lud*), усе класы і саслоўі. Народ, усведамляючы свае правы, усё больш актыўна карыстаецца сваім статусам грамадзяніна і аказвае ўсё большы ўплыў на кірунак развіцця краю.

Той самы прынцып грамадзянскасці, то бок права ўплываць на агульны лёс краю, складае сутнасць так званай краёвай пазіцыі. Тыя, хто хацеў бы скіраваць усю ўвагу і думку польскай грамадскасці гэтага краю да спраў і зямель, які знаходзяцца па-за яго межамі, трактуючы Літву як ускраіны, залежныя ад знешняй метраполіі, зрабілі б прынцыповую памылку, шкодную для грамадзянскай пазіцыі палякаў у краі. Палякі, калі б маглі падхапіць такую тэндэнцыю, апусціліся б да ролі каланістаў, што абслугоўваюць метраполію, і зрабіліся б для краю зусім чужымі. Такая тэндэнцыя ніяк не ўзмацняе, а толькі аслабляе гістарычную ролю палякаў у краі.

З іншага боку, не меншую памылку робяць тыя, хто, зыходзячы з кепскага разумення краёвай пазіцыі, заклікаюць палякаў да падпарад-

кавання нацыянальным большасцям, да адмаўлення ад грамадзянскіх правоў і адмовы ад удзелу ў вызначэнні агульнага лёсу краю, нібыта ў імя правоў карэннага насельніцтва. Такая адмова – бясплённая і шкодная. Яна з’яўляецца зусім не вынікам, а абвяржэннем краёвай пазіцыі. Зрэшты, жывая нацыя (naród) ніколі не слухае прапаганды, што заклікае выракацца найважнейшых сваіх правоў. Нават у найбольш узнёслым з гуманістычных польскіх лозунгаў (“за нашу і вашу свабоду”) не было адмаўлення, а толькі дзеянне: аб’яднанне высілкаў дзеля сумеснай барацьбы.

Застаючыся ў меншасці, мы не губляем права на грамадзянскую дзейнасць. Сляпое падпарадкаванне большасці не павінна быць лозунгам для жывых. Затое лозунгам для польскіх дэмакратаў у гэтым краі павінна быць узвышэнне народнага пачатку, вызваленне яго ад перавагі шляхты і наданне яму самастойнасці ў свядомай калектыўнай дзейнасці. Польскі народ у Літве, як літоўскі і часткова беларускі, мусіць зрабіцца творчым грамадзянскім чыннікам, які творыць будучую гісторыю сваёй айчыны – Літвы.